

Son 20 Yıldaki Kriz Maratonu ve Türk Bankacılık Sektörünün Rekabet Analizi*

Özet

Cumhuriyet'in ilan edilmesinden günümüze dek yaşanan süreçte küçük, büyük, genel nitelikli birçok ekonomik kriz yaşanan Türkiye'de, 1980'li yıllardan sonra dışa açılmanın da etkisiyle krizler art arda yaşanagelmıştır. Hemen 2000'li yılların başında yaşadığımız 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizlerinden sonra küresel nitelikli olan 2008 finansal krizi ülkemizde etkilerini reel ve finansal anlamda hissettirmiş ve hissettirmektedir. 2000 ve 2001 krizlerinden çıkardığı dersler ve krizden sonra ekonomik, hukuki, teknik ve idari yapılanmalarla toparlanan Türk bankacılık sektörü 2008 krizinde daha sağlam göstergelerle ilerlemiştir. Çalışmada 2001 ve 2008 krizlerini ele alınarak 1994-2011 verileri yardımıyla Türk Bankacılık Sektörü rekabet analizine tabi tutulmuştur. Türkiye'deki bankacılık sektörünün analiz edildiği panel veri analiz sonuçlarına göre, sektör tüm dönem itibarıyla rekabetçi bir piyasa karakteristiğine sahiptir ve rekabetçilikteki artışlar, gelirler üzerinde pozitif ve anlamlı bir şekilde etki yaratmaktadır. Buna ek olarak, kriz öncesi dönemde, bankacılık sektörü daha az rekabetçi bir yapıdadır ve rekabetçilik katsayısındaki değişiklikler gelirler üzerinde görece olarak daha küçük bir etkiye yol açmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Türk bankacılık sektörü, küresel mali kriz, yoğunlaşma oranı, panel veri analizi, rekabetçilik*

C. Yenal KESBİÇ¹
Serkan ÇINAR²
Selim DURAMAZ³

¹ Prof. Dr., Celal Bayar Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, c.yenalkesbic@gmail.com

² Araş. Gör. Dr., Celal Bayar Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, serkan.cinar@cbu.edu.tr

³ Araş. Gör. Celal Bayar Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, selimduramaz@hotmail.com

* Bu çalışma 11-14 Eylül tarihlerinde Rusya St. Petersburg'da düzenlenen V. European Conference on Social and Behavioral Sciences adlı kongrede sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

Crisis Marathon in the Last 20 Years and Competitive Analysis of Turkish Banking Sector

Abstract

There have been numerous economic crises in Turkey which had small, big or general qualifications since the proclamation of the Republic. But from the 1980s on, crises occurred more frequently as Turkey opened economic borders. In 2000s, Turkey experienced first the crises of November 2000 and February 2001 and then 2008 global financial crisis hit real and financial sectors. After 2000 and 2001 crises, economic, social, juridical structures were renewed. Consequently, the economy together with the banking sector has progressed with more robust indicators during the 2008 crisis. In this study there is a panel analysis of Turkish Banking Sector during the 2001 and 2008 crisis using 1994-2011 data. We have found that Turkish Banking sector is competitive in all terms. And the increases in competitiveness cause positive and meaningful effect on income. Before the crisis period, the banking sector seems less competitive, and the variations in competitiveness coefficient lead a relatively smaller effect on income.

Keywords: *Turk banking sector, global financial crisis, concentration ratio, competitiveness*

GİRİŞ

Geçmişten günümüze hem ulusal hem küresel kaynaklı kriz süreçlerinde ülke ekonomilerinin durumu ülkeler tarafından uygulanan para ve maliye politikalarının etkilerine göre seyretmiştir. Dolayısıyla kamu ekonomisi politikaları önceki krizlerde olduğu gibi mevcut küresel finansal krizin etkilerinin ortadan kaldırılması aşamasında makroekonomik göstergelerin düzelmesi ve insanların ekonomik faaliyetlerinin düzenlenmesinde önemli bir rol üstlenmektedir (Meng ve Deng, 2010:1). Krizler ister ulusal ister uluslararası kaynaklı olsun, krizlerin olumsuz etkilerini gidermek adına bazı ekonomik önlemler alınır. Bu ekonomik önlemler krizin nedenine, etkilerine ve çeşitlerine göre değişmektedir. Bununla birlikte alınan önlemlerin en başında o zamana kadar uygulanan ya da uygulanmakta olan mevcut ya da yenilenen para ve/veya maliye politikaları gelmektedir.

Dünya ülkeleriyle ekonomik ve finansal ilişkileri sürekli genişleyen Türkiye, genellikle yurtdışı kaynaklı nedenlerden olmak üzere geçmişten günümüze birçok ekonomik krizle karşı karşıya kalmıştır. 2000'li yılların başında yaşanan 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizleri ve son olarak yaşanan ve etkileri devam eden 2008'deki küresel ekonomik kriz neticesinde Türkiye sürekli ekonomi politikalarını yenilemek ve farkı politikalar uygulamak zorunda kalmıştır. Ekonominin ana damarı olarak nitelendirebileceğimiz bankacılık sektörü, krizlerden en çok etkilenen sektörlerin başında gelmektedir.

Çalışmada öncelikle kriz ve ekonomik kriz kavramları üzerinde durulmuştur. Devamında Türk bankacılık sektörünü ve ülke ekonomisini derinden etkileyen 2001 krizi ve izleyen dönem açıklanmıştır. Devamında Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nde başlayan ve etkileri tüm dünyaya yayılan 2008 krizinin başlangıcı ve gelişim süreci, krizden Türkiye'deki bankaların etkilenme süreçleri ele alınmıştır. İzleyen bölümde 1994'den günümüze Türk bankacılık sektörünün görünümü rakamlar ve oranlar çerçevesinde ortaya konulmuştur. Son bölümde ise ekonometrik analiz yardımıyla 2001 ve 2008 krizlerinde kamusal, özel ve yabancı sermayeli bankaların rekabet analizi gerçekleştirilmiştir.

I. KRİZ VE EKONOMİK KRİZ OLGULARI

A. Kriz Kavramı

Kriz genel olarak buhran, sıkıntılı durum olarak ifade edilmekle birlikte Türk Dil Kurumu sözlüğünde; "bir ülkede veya ülkeler arasında, toplumun veya bir kuruluşun yaşamında görülen güç dönem, bunalım, buhran" olarak tanımlanmaktadır. Bununla birlikte iktisadi terminolojide kriz kavramı konjonktürdeki yön değiştirme, yani genişleme ya da sürekli bir ilerleme döneminden daha uzun süreli ya da daha kısa süreli bir bunalım veya daralma dönemine geçiş şeklinde tanımlanmaktadır (Yılmaz vd., 2005:78).

Kriz ile ekonomide aniden ve beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan olaylar makro açıdan ülke ekonomisini, mikro açıdan ise firmaları ciddi olarak sarsacak sonuçları ortaya çıkarır. Ekonomik krizler çok değişik şekillerde ortaya çıkabilir. Üretimde hızlı bir daralma, fiyatlarda ani düşme, iflaslar, işsizlik, ücretlerde gerileme, borsada çöküş, banka krizleri benzeri krizler ekonomik krizlerin başlıca göstergelerindendir (Azizov, 2007:432-433). Tüm bu olumsuzlarla birlikte finansal kriz, ekonomi ve toplum hakkında yeniden düşünmek için temel ideal bir fırsat olarak tanımlanmaktadır (Bryan vd., 2012:299). Eichengreen ise finansal krizi benzetme yoluyla ifade etmiş ve finansal krizleri kalp krizlerine benzetmiştir. Krizi, dolaşım sisteminde ortaya çıkan düzensizlikler olarak ifade ederek kriz sonucunda vücudun düzensiz olarak çalışarak işlevlerini yerine getiremediğini ve sonucunda da vücuttaki diğer organların risk altında kaldığını belirtmiştir (Eichengreen, 2002:13).

B. Küreselleşme Sürecinde Yaşanan Şoklar: Ekonomik krizler

Krizler tek bir ülkede yaşanıp, etkileri ulusal düzeyde kalabildiği gibi yurtdışı kaynaklı ve etkileri sınır aşan bir süreci de ifade edebilmektedir. Küreselleşme ve ekonomik girişimlerle birlikte ülkeler arasında siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkiler devlet sınırlarını ortadan kaldırmış, ülkeler giderek birbirine daha çok bağımlı hale gelmiştir. Dolayısıyla bir ülkede oluşan olumlu veya olumsuz bir durum, kolaylıkla başka ülkeleri de etkiler hale gelmiştir. Ekonomik anlamdaki olumsuzlukların başında bütün ülkeleri etkileyen finansal

istikrarsızlıklar gelmektedir. Finansal istikrarsızlıklar, yani krizler, ekonomilerin birbirleri ile olan sıkı bağları, daha doğrusu dünyanın ortak bir pazar haline dönüşmesi sebebiyle, tüm dünyayı kapsayan bir görünüm almıştır. Bu bağlamda bakıldığında da bir ekonomide ortaya çıkan kriz, ister istemez bütün dünyaya yayılabilmekte ve de etkileri özellikle makro değişkenler üzerinde olumsuz olarak yaşanabilmektedir.(Miynat vd., 2010:120). Bu anlamda dünyada en son yaşanan 2008 krizi de etkileri ülke ayrımına gitmeden, küçük ya da büyük, gelişmiş ya da gelişmekte olan, dışa kapalı ya da açık tüm ülkelerde görülen ve küresel kriz olarak tanımlayabileceğimiz bir finansal kriz örneği (Throat, 2010:300), 2001 krizi her ne kadar yurtiçi ve yurtdışı birtakım nedenlere dayansa da etkileri genel olarak sadece ülkemizde yaşanmış ulusal nitelikli bir krizdir.

II. 2001 VE 2008 KRİZLERİNDE TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ

A. 2001 Krizi ve Türk Bankacılık Sektörü

Türkiye, küreselleşme sürecine uyum sağlamak amacıyla dışa dönük ekonomi modelini uygulamaya başladıktan sonra ekonomik krizlerle karşılaşmaya başlamıştır. 1980'li yıllardan önce Türkiye'de yaşanan krizlere bakıldığında ekonomik krizler daha çok yapısal özellikler sebebiyle ortaya çıkmıştır. 1980 yılından sonra ise özellikle 1990'lı yıllar boyunca meydana gelen krizler dışsal krizler niteliğinde olmakla beraber, bunun yanında ülkedeki ekonomik, siyasi ve sosyal alanlardaki yanlış politikalar ekonomik krizlerin ortaya çıkmasını derinden etkilemiştir. Dolayısıyla hem geçmişte uygulanan yanlış politikaların yansımaları, hem de buna eklenen ülke dışından gelen ekonomik faktörlerin sonucu olarak Türkiye ekonomisi Kasım 2000 ve Şubat 2001'de iki önemli ekonomik krizi yaşamıştır (Keskin, 2004:118).

Kasım 2000 krizi, adıyla birlikte anılan tarihte dövize aşırı bir şekilde gerçekleşen spekülasyon talebi patlaması şeklinde gerçekleşmiştir. Kriz süresinde önemli döviz rezervi kayıpları yaşanmıştır ve 7,5 milyar dolar büyüklüğünde IMF (International Monetary Fund-Uluslararası Para Fonu) kredisi kullanılarak döviz kuru çizelgesi yüksek bir maliyetle savunulmuştur. Süreç geçici bir süreyle atlatılsa da daha sonra olabilecek benzer bir saldı-

rıya karşı piyasaların savunma gücü büyük oranda azalmıştır. Kasım krizinden üç ay sonra 19 Şubat 2001'de Başbakan ile Cumhurbaşkanı arasında meydana gelen bir tartışma dövize karşı ikinci bir spekülasyon saldırısını ortaya çıkarmış ve neticesinde 2001 krizi başlamıştır (Uygur, 2001:22).

Kara Çarşamba olarak da adlandırılan 21 Şubat 2001 tarihinde Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB)'nin para politikası ve likidite yönetiminin etkinliği ortadan kalkmış ve yine bu tarih itibarıyla bankacılık kesimi çok ağır likidite, faiz ve kur riskleri ile karşı karşıya kalmıştır. Dolayısıyla da TCMB'nin para ve kur politikası çerçevesi sürdürülemez bir noktaya gelmiş ve neticesinde 22 Şubat 2001'de dalgalı kur rejimine geçilmiştir. Kriz süreci içerisinde Türkiye, aynı zamanda bankacılık sistemi ve borçların çevrilebilirliği sorunları nedeniyle tarihindeki en önemli ekonomik ve finansal krizle karşı karşıya kalmıştır. Özellikle kamu bankalarının para piyasalarında yerine getirmesi gereken yükümlülüklerini gerçekleştirememesi nedeniyle ödemeler sistemi çökmüş, menkul kıymet ve para piyasaları işlemleri durmuştur. Dolayısıyla bu dönemde Türkiye, hem döviz hem de bankacılık kriziyle birlikte "ikiz kriz" ile karşı karşıya kalmıştır (BDDK, 2010:25-26).

Türk bankacılık sektörü de ekonomik gelişmelere paralel olarak 1 Temmuz 1980'de faiz oranlarının serbest bırakılması ve Ağustos 1989'daki sermaye piyasalarının serbestleşmesine yönelik 32 sayılı karardan, günümüze değin önemli değişimler göstermiştir. Bu değişimler bankacılık sektörü açısından sancılı ve inişli-çıkışlı olmuştur. Her ne kadar bu süreç birçok ülkede de benzer şekilde gerçekleşse de yirmi yıllık süreden sektörün yaşadığı en önemli kriz, Şubat 2001 Krizi olmuştur. Sektörün içinde düştüğü bu krizde bankaların fon yönetiminde yapmış oldukları hatalar ve grup içi kredi kullandırmalardan kaynaklanan aktif kalitesinin bozulması gibi davranış biçimlerinin yarattığı olumsuzluklar, krizin ortaya çıkmasına neden olan olguları beslemiştir. Tüm bu gerekçelere karşın krizin ana nedeni izlenen iktisat politikaları ile sektöre yönelik regülatörlük görevi üstlenen önce Hazine sonra Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu (BDDK) izlediği politikalar olmuştur. Bankacılık sektöründe etkin ve şeffaf denetimin yapılamaması sektörü siyasi etkilere açık hale getirmiş, izlenen iktisat politikaları ise sektörde faiz ve kur riskinin artmasına neden olmuştur. Özellikle

le 1999 sonrası izlenen birtakım yanlış ekonomi politikaları bankacılık sektörünü 17 milyar dolara yakın bir net genel döviz pozisyon ile çalışmaya itmiş, Şubat 2001 krizi ile birlikte de bankacılık sektörü bu riskin tamamını üstlenmek zorunda kalmıştır. Kamu kesimi borçlanma gereksiniminin yüksek olması finansal sistemde faiz oranlarının yüksek olmasına, dolayısıyla da bankaların kaynak maliyetinin artmasına neden olmuştur. Ekonomide büyümenin olduğu dönemlerde bu maliyeti aktif plasmanına (kredi plasmanı gibi) yüklemek mümkün olmuş ise de ne bu kaynakları kullananlar ne de bankalar bu kurgunun uzun süre gitmeyeceğini görmek istememişlerdir (Çolak, 2012:11).

Bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması kapsamında hükümet tarafından GEGP1 ve aynı tarihte 15 Mayıs 2001'de BDDK tarafından Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı açıklanmıştır. GEGP içerisinde kamu bankalarının görev zararları, özel bankaları reel ekonomiye kaynak sağlamaktan çok kamu açıklarını finanse etmeleri, bankaların varlık ve yükümlülükleri arasındaki vade uyumsuzluğu, bankaların artan yurtdışı borçlanmaları nedeniyle oluşan kur riski ve yabancı para açık pozisyonu gibi durumların varlığından söz edilerek buna çözüm olarak bankacılık sektöründe kamu ve TMSF bünyesindeki bankalar başta olmak üzere hızlı ve kapsamlı bir yeniden yapılandırılma amacıyla Bankalar Kanunu'nda değişiklikler içeren bir yasal sürecin başlatılması öngörülmüştür. Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı'na göre de kamu bankalarının yeniden yapılandırılması, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) bünyesindeki bankaların çözüme kavuşturulması, özel bankaların sağlıklı bir yapıya kavuşturularak sektörde yeniden gözetim ve denetim etkinliklerini arttıracak yasal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi gibi birçok konu yeniden değerlendirilmiştir. Bu kapsamda 9 Temmuz 2001'de Emlak Bankası tüm aktif ve pasifleriyle

Ziraat Bankası'na devredilmiştir. Yeniden yapılandırılmayla da personelin yüzde 27'ye yakını emekliye ayrılmıştır. Yine kriz sürecinde TMSF'ye devredilen 4 bankanın doğrudan, 8 bankanın da birleştirme yoluyla tasfiyeleri gerçekleştirilmiştir. Tüm bu uygulamalar ve yaşanan süreçle birlikte 2001 bankacılık krizinin maliyeti; kamu bankalarının zararları 19 milyar dolar, kamu bankalarına yapılan sermaye desteği 2,9 milyar dolar, TMSF bankalarının çözümlene maliyeti 22,5 milyar dolar ve diğer uygulamalarla birlikte toplam 53,6 milyar dolar çözümlene maliyeti gerçekleşmiş ve bunun da GSYİH'ye oranı % 34,2 olmuştur (Kaya, 2011:162-171).

B. 2008 Krizi ve Türk Bankacılık Sektörü

Amerika Birleşik Devletleri'nde 2007 yılı yazında başlayan ve 2008 Eylül ayında ABD'nin en büyük yatırım bankalarından olan 158 yıllık Lehman Brothers'ın 600 milyar dolar borç ile iflasını açıklayarak batmasıyla etkisi bütün dünyaya yayılmaya başlayan 2008 küresel krizi (Meng ve Deng, 2010:1; Ünal ve Kaya, 2009:4), 1929'daki Büyük Buhrandan sonra, dünyanın yaşadığı en büyük kriz olarak ifade edilmektedir (Liao ve Weihong, 2009:246; Ünal ve Kaya, 2009:4, Yeldan, 2013:95).

Krizin ABD'de ortaya çıkışının anatomisi incelendiğinde finansal küresel krizin en önemli nedenleri arasında düzensiz verilen konut kredileri, derecelendirme kuruluşlarının objektif değerlendirmelerden uzak olmaları ve mali kurum ve kuruluşların saydamlıktan uzak olmaları gibi sebepler gelmektedir (Alantar, 2008:76-78). Zira burada kapitalizmin, krizin doğuşunu ve ilerleyişini öngöremediği ve açıklayamadığı görüşü bazı iktisadi çevreler tarafından savunulmuştur (Savran, 2013:52). Yine bir diğer görüş neoliberal paradigmanın etkisiyle makro ekonomi politikaların sanayi üretiminden çok spekülative sermaye hareketlerinin geçerli olduğu finans piyasalarını etkin kılması krizi tetikleyen etkenlerden olmuştur (Sönmez, 2013:59). Krizin öncesine bakıldığında, ABD'deki bankalar 2000'li yılların başından beri herhangi bir işi veya geliri olmayan kişilere konut kredisi vermeye başlamışlardır. Kamuoyunda NINJA (No income, no job, no asset) kredileri olarak bilenen bu uygulamaların sonucunda konut kredisinde başlayan geri ödeme problemleri sonucunda bankaların portföylerinde hacizli konut sayısı artmaya başlamış, ban-

1 *Mali Sektörün Yeniden Yapılandırılması, Devlette Şeffaflığın Artırılması ve Kamu Finansmanının Güçlendirilmesi, Ekonomide Rekabetin ve Etkinliğin Artırılması, Sosyal Dayanışmanın Güçlendirilmesi gibi konularda gerekli yasal ve uygulamaya yönelik altyapıyı oluşturmak amacıyla 2001 krizi sonrası dönemde uygulanması öngörülen ekonomik program. Bkz. TÜRKİYE CUMHURİYET MERKEZ BANKASI - TCMB (2001a), Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı, <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/duyuru/eko_program/program.pdf>, (25.11.2012).*

kalar likidite sıkışıklığı yaşamış ve mali kuruluşlar iflaslarla karşı karşıya gelmişlerdir (Alantar, 2008:76-78). Krizin uluslararası nitelikte olmasının ve krize sürüklenen ekonomilerin biçimlenmesinde ana etkenler finansal serbestlik ve büyüyen finansal piyasaların küreselleşmesi ortak paydayı oluşturmaktadır (Sönmez, 2013:63).

Küresel finansal kriz, yasa koyucular ve akademisyenler tarafından yaygın olarak benimsenen ve ekonomik konsensüsün sağlandığının sanıldığı politikaların verimsiz ve faydasız olduğunu ortaya koymuştur. Krize neden olan etkenlere karşı ne tür politikalar uygulanacağı konusu yeniden gündeme gelmiştir (Fornari ve Stracca, 2012:409). Kriz ile birlikte para, maliye ve finansal politika enstrümanlarının nasıl kullanılacağı ve dağıtılacağı tekrar araştırma konusu olmuştur (Blanchard vd., 2010:10). Kriz yönetimi için başlangıçta faiz politikası ve likidite desteği ile para politikasının ağırlıklı olarak kullanıldığı ancak hemen ardından bu politikanın yetersizliğini telafi etmek için maliye politikalarına ağırlık verildiği görülmektedir (Şimşek ve Altay, 2009:17). 1929 krizinden sonra reel ekonomiyi canlandırmak için yapılan kapsamlı devlet müdahalelerinin günümüzdeki yansımaları olarak finans sektörüne yönelik kurtarma operasyonlarının gerçekleştirilmesi, Keynesci politikalara dönüş olup olmadığı konusunu yeniden gündeme taşımıştır (Sönmez, 2013:68). Nitekim devletin ekonomiye müdahalesinin ekonomide etkin çözüm getiremeyeceği, aksine istikrarsızlık ortaya çıkaracağı düşüncesinin hakim olduğu günümüz serbest piyasa ekonomisinde bu tür müdahalelerin sistemde bir bozulma, değişiklik veya yenilik ortaya çıkardığına/çıkaracağına dair teorik tartışmaları beraberinde getirmiştir (Sönmez, 2013:58).

2008 küresel finansal krizi gerek gelişmiş ülkeler gerekse de gelişmekte olan ekonomiler açısından birçok probleme neden olmuş; sonrasında bu ülkelerin çoğu köklü yeniden yapılandırmalara gitmiş ve bu doğrultuda küresel çapta “yeni finansal mimari” tartışmaları dünya gündemine yerleşmiştir. Esasen o dönem için dünyanın genelinin yabancı olduğu yeniden yapılandırma kavramı, benzer sıkıntılı süreci yıllar öncesinde yaşamış Türkiye için o kadar da yabancı bir kavram olmamıştır. Bu sürecin başlarında, uluslararası finans piyasalarının bir parçası olarak Türkiye’nin de bu krizden en az

diğer dünya ekonomileri kadar etkileneceği varsayılmış olsa da benzer kırılma dönemi 2000-2001 yıllarında yaşamış ve o dönem gerçekleştirdiği reformlarla bankacılık sektörünü büyük çapta rehabilite etmiş olan Türkiye dolayısıyla bu sıkıntılı sürece diğer ülkelere kıyasla daha hazırlıklı girmiştir (Arıcan, 2011:2).

Türkiye’de, finansal sektörün temelini bankacılık sektörü oluşturmaktadır. Bu duruma neden olan temel faktör; finansal kaynakların çok büyük bir bölümünün bankalar tarafından toplanması ve yine bankalar tarafından kullanılmasıdır. Türk bankacılık sektörü gelişmiş ülkelerdeki birçok büyük ve küçük bankanın milyarlarca dolar zararlı ve de iflaslarla etkilendiği 2008 krizinden etkilenmemiştir. Önceki bölümlerde de değinildiği üzere Türk bankacılık sektörü 2000-2001 krizlerinde çok büyük olumsuzluklar yaşamış ve buna bağlı olarak da yapısal reformlarını tamamlayarak güçlü altyapısı ile küresel ekonomik kriz karşısında sağlam kalmış ve özgüven yakalamıştır. Ülkemizde küresel krizin temelini oluşturan eşik-altı konut kredileri (subprime mortgage) olarak da adlandırılan kredi türev ürünlerine yatırım yapılmaması, ayrıca sektörün güçlü aktif kalitesi, likidite yapısı, sermaye yeterliliği, risk yönetimi ve iç kontrol sistemleri gibi değerler sektörün krizden etkilenmesini önlemiştir (Afşar, 2011:169). Bu anlamda küresel krizin ekonomiye yansımaları bankacılık kesiminden ziyade reel sektörde yaşanan üretim daralmaları ve özel kesim dış borçlarındaki hızlı artışlar şeklinde kendisini göstermiştir (Şimşek ve Altay, 2009:18).

III. KRİZDEN KRİZE TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ: RAKAMLARLA ANALİZ

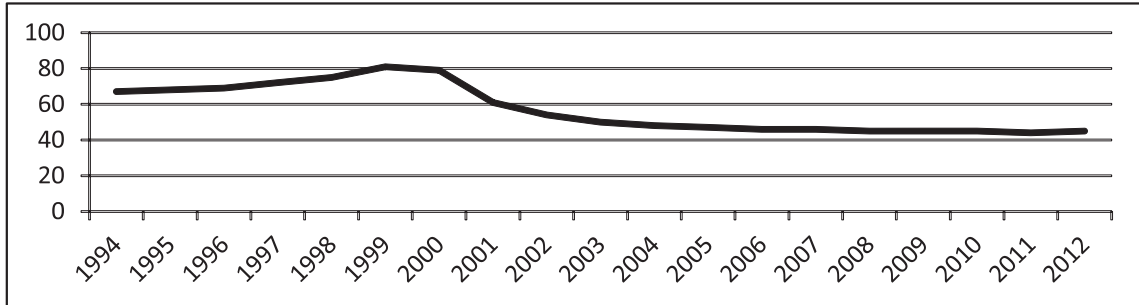
Kasım 2000 ve Şubat 2001’de yaşanan krizlerden sonra 2008’de etkisini Türkiye’de gösteren küresel ekonomik krize kadar olan süreçte Türk Bankacılık sektörü büyük değişim göstermiştir. 2001 krizi ve öncesi yıllar ile 2001 krizi ve sonraki süreçte sektörde büyük değişimler yaşanmış ve bu değişim göstergelere yansımıştır. Bu çerçevede belirli rakamlar ve oranlar çerçevesinde sektörün görünümü aşağıdaki tablo ve grafiklerde ortaya konulmuştur.

Tablo 1: Bankacılık Sektöründeki Banka, Şube ve Personel Sayıları

YILLAR	Banka Sayısı	Şube Sayısı	Personel Sayısı
1994	67	6.104	139.046
1995	68	6.240	144.793
1996	69	6.442	148.153
1997	72	6.819	154.864
1998	75	7.370	166.492
1999	81	7.691	173.988
2000	79	7.837	170.401
2001	61	6.908	137.495
2002	54	6.106	123.271
2003	50	5.966	123.249
2004	48	6.106	127.163
2005	47	6.247	132.258
2006	46	6.849	143.143
2007	46	7.618	158.534
2008	45	9.001	171.598
2009	45	9.235	172.402
2010	45	9.663	178.503
2011	44	9.755	181.418
2012	45	10.234	186.098

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği.

Grafik 1: Bankacılık Sektöründeki Banka Sayısı

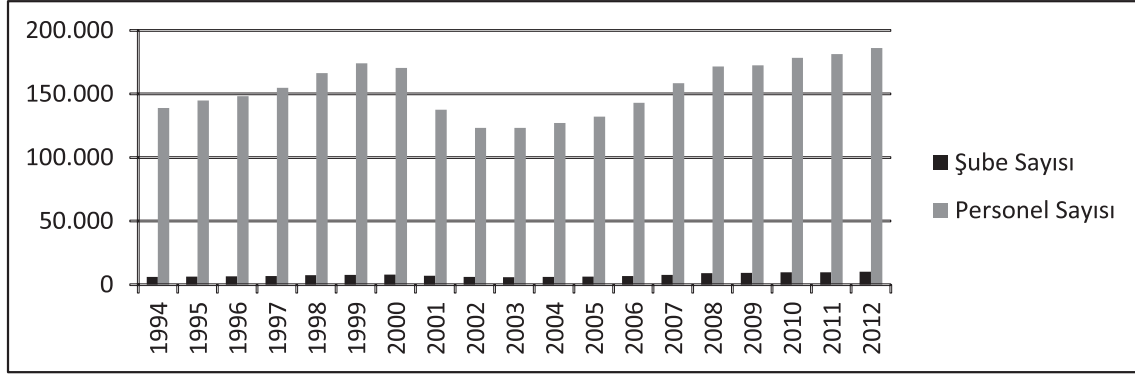
Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği.

1994'ten 2001 krizine kadar artış gösteren banka sayısı 2001 kriziyle birlikte dalgalı bir süreç izlemeye başlamıştır. 2001 krizinde yaşanan devir ve tasfiyelerle birlikte sektördeki banka sayısı 79'dan 61'e gerilemiştir. 2002 yılında bankacılık sektöründe faaliyet gösteren banka sayısı 61'den 54'e düşmüş, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu yönetiminde bulunan bankaların birleştirme, tasfiye ve satış süreci sonrasında Fon'daki banka sayısının azalması ve özel sermayeli mevduat kabul etmeyen bankalar grubundaki bir bankanın aynı gruptaki başka bir bankaya devredilmesi banka sayısındaki azalmaya neden olmuştur. 2003 yılına bakıldığında da bankacılık sektöründe faaliyet gösteren banka sayısı 4 azalarak 50'ye gerilemiştir.

Banka sayısındaki bu azalmanın nedeni özel sermayeli ticaret bankaları grubunda bulunan Türkiye İmar Bankası T.AŞ.'nin bankacılık yapma ve mevduat kabul etme yetkisinin kaldırılması, Fiba Bank AŞ.'nin Finans Bank AŞ.'ye devredilmesi, Türkiye'de şube açan yabancı bankalardan ING Bank N.V. ve Credit Suisse First Boston Bank'ın tasfiye edilmesidir. 2004 yılında da bankacılık sektöründe faaliyet gösteren banka sayısı 2 azalmış ve 48'e gerilemiştir. Banka sayısındaki bu azalmanın nedeni yabancı sermayeli ticaret bankaları grubunda bulunan Credit Lyonnaise S.A'nın Credit Agricole Indosuez Türk Bank AŞ.'ye ve Pamukbank T.AŞ.'nin Türkiye Halk Bankası AŞ.'ye devredilmesidir. 2006 yılında da sektördeki banka sayısı

46 olmuştur. Bu dönemde Koçbank AŞ., 1 Ekim 2006 tarihinde, tüm hak, alacak, borç ve yükümlülükleri ile birlikte ve tüzel kişiliği tasfiyesiz sona ermek suretiyle Yapı ve Kredi Bankası AŞ.'ye devredilmiştir. Aralık 2010 döneminde yabancı sermayeli mevduat bankaları grubunda yer alan Fortis Bank AŞ., 25 Ocak 2011 tarihinde Türk Ekonomi Bankası AŞ.'ye devredilmesi nedeniyle sektördeki banka sayısı 44'e gerilemiştir. Dikkat edilirse sektörde banka sayılarındaki değişiklikler 2001'de kriz nedeniyle olmuş, ancak ilerleyen yıllarda bazı bankaların başka bir bankaya devri ve birleşmesi gibi nedenlerden dolayı gerçekleşmiştir. 2008'den sonra ortaya çıkan küresel kriz süreci ise 2001 krizinde yaşandığı gibi sektördeki banka sayısını azaltmamış, sektördeki banka sayısı aynı kalmıştır².

Grafik 2: Bankacılık Sektöründeki Şube ve Personel Sayısı

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği.

Sektördeki şube ve personel sayısı toplam banka sayısı ile paralel bir seyir izlemiştir. 1994'ten 2001 krizine kadar olan süreçte artış gösteren şube ve personel sayıları 2001 krizinin sektörde boy gösterdiği derin etki nedeniyle azalmıştır. Devir, tasfiye ve birleşmeler neticesinde şube sayıları ile birlikte personel sayıları da azalmıştır. En sert düşüş 2000 yılından 2001 yılına geçişte görülmüş, 2000'de 170.401 olan şube sayısı 2001'de 137.495'e yine 7837 olan şube sayısı da 6908'e gerilemiştir. Bu yıldan sonra yukarıda da değindiğimiz GEGP, Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı ile birlikte sektöre yönelik gerçekleştirilen hukuki düzenlemeler, BDDK'nin etkin gözetim ve denetimi ile birlikte ilerleyen yıllarda sektör toparlanmış ve bu durum göstergelere de yansımış ve şube ve personel sayıları günümüze dek artış seyri göstermiştir.

Sektörün en önemli sağlamlık göstergelerinden olan ve rekabet edebilirliği bu anlamda aktif yapısının kalitesine, kredi-mevduat dağılımına ve uyumuna, kredilerinin sağlamlığına bağlı olan bankacılık sektörü incelendiğinde 1994'ten 2012'ye aşağıdaki rakamlar ortaya çıkmaktadır.

Tablo 2: Bankacılık Sektöründe Aktif Kalitesi

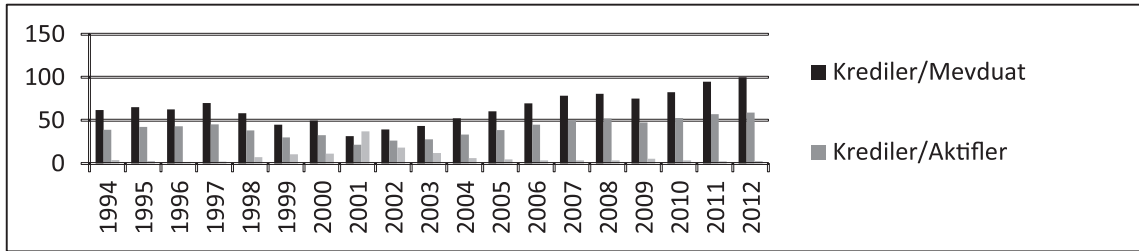
YILLAR	Krediler / Mevduat	Krediler / Aktifler	Takipteki Krediler/Toplam Krediler
1994	61,8	39,1	4,1
1995	65,4	42,5	2,8
1996	62,8	43,1	2,0
1997	70,2	45,5	2,1
1998	58,4	38,3	7,2
1999	44,9	30,1	10,7
2000	49,9	32,8	11,5
2001	31,8	21,9	37,4

2 Bu bölüm içerisinde bankalara ait belirtilen devir, birleşme ve tasfiyeler Türkiye Bankalar Birliği'nin internet adresindeki Banka, Şube ve Personel Bilgileri'ni yayınladığı istatistik raporlar bölümünden derlenmiştir (Detaylı bilgi için bkz: (<http://www.tbb.org.tr/tr/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistik-raporlar/59>)).

2002	39,6	26,5	18,5
2003	43,5	28,0	12,3
2004	52,3	33,7	6,2
2005	60,4	38,6	4,9
2006	69,7	45,0	3,8
2007	78,6	50,0	3,5
2008	80,9	52,0	3,6
2009	75,1	47,7	5,4
2010	82,8	52,9	3,7
2011	95,0	57,2	2,7
2012	99,9	59,2	2,8

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği.

Grafik 3: Bankacılık Sektöründe Aktif Kalitesi

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği.

Temel fonksiyonu topladığı mevduatı krediye dönüştürerek piyasayı fonlamak olan bankaların mevduatın krediye dönüşüm oranına bakıldığında 1994'ten 1997'ye kadar dalgalı bir süreç yaşanmış, 2001 krizine yaklaşırken de oran azalmaya başlamıştır. Kriz yılı olan 2001'de oran dip yaparak 31,8'e gerilemiştir. Daha sonraki yıllara bakıldığında ise sektör kendini toparlamaya başladıkça kredi/mevduat oranı da düzelme eğilimine girmiş ve 2011'de bu oran yüzde 95'lere kadar çıkmıştır. Sektörün etkinliğini belirleyen en önemli göstergelerden bir diğeri olan takipteki kredi oranı da 2001 krizi ile birlikte geri ödeme sıkıntısı nede-

niyle artış göstermiştir. Yine bu oran da 2011'de 2,7'ye gerileyerek yaklaşık 15 yıl önceki en düşük oranları görmüştür. 2001 krizinin Bankacılık sektörünü doğrudan etkileyen nedenlerin başında sektördeki aktif kalitesinin bozulması gelmekteydi. Krizde sektörün aktifinin içerisinde hazinenin kaynak ihtiyacından dolayı piyasaya ve bankalara aşırı bir şekilde borçlanmasından dolayı yüksek oranlarda kamu kağıtları yer almaktayken, ileriki yıllarda ortaya çıkan düzenlemelerle aktif kaleminin içinde kredilerin oranı artmış ve bu oran 2011'de 57,2'ye, 2012'de ise 59,2'ye çıkmıştır.

Tablo 3: Bankacılık Sektöründe Karlılık

YILLAR	Net Dönem Karı/T. Aktifler	Net Dönem Karı/Özkaynaklar	Net Dönem Karı/Ödenmiş Sermaye	Net Dönem Karı/Zararı (bin TL)
1994	2,4	32,6	51,1	5.629
1995	2,8	42,9	62,0	11.727
1996	3,5	54,5	87,9	28.182
1997	2,2	33,5	58,4	33.077
1998	3,4	55,4	100,2	104.794
1999	3,9	64,3	119,0	254.562
2000	3,4	54,1	80,6	485.421
2001	2,7	44,9	59,6	759.986

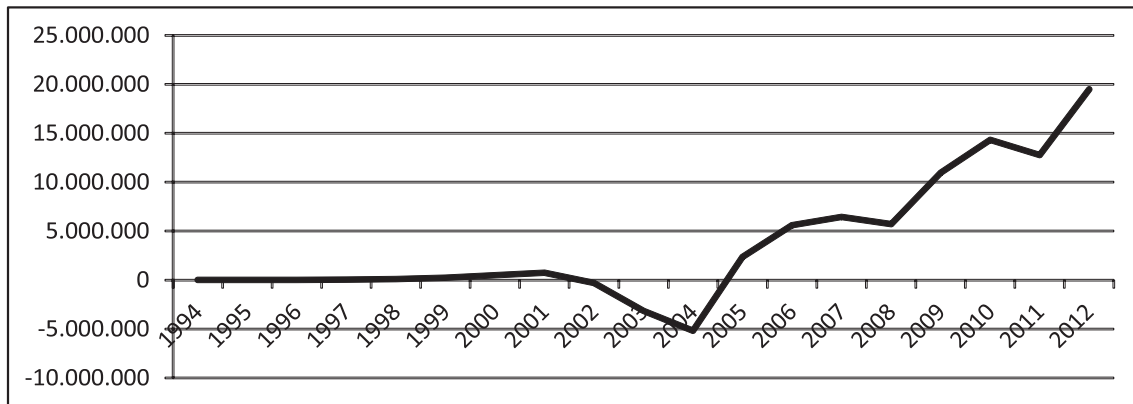
2002	-0,6	-14,9	-12,7	-305.750
2003	-3,6	-89,8	-71,9	-3.148.857
2004	-3,8	-69,9	-63,4	-5.163.874
2005	1,4	11,2	24,0	2.356.998
2006	2,2	15,8	41,7	5.610.281
2007	2,1	14,0	43,6	6.456.079
2008	1,4	10,6	28,5	5.714.742
2009	2,3	18,9	43,4	10.981.399
2010	2,6	19,5	47,0	14.331.479
2011	1,8	15,4	34,6	12.774.065
2012	2,4	18,3	48,9	19.477.317

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği.

Sektörde son yıllarda kamusal sermayeli bankalar da olmak üzere en çok öne çıkan oranların başında karlılık analizleri gelmektedir. Karını 1990'lı yıllardan günümüze arttırmakta olan sektörü frenleyen etken 2001 krizi olmuş ve ilerleyen birkaç yıl sektör zarar yazmıştır. Sektörün yeniden to-

parlanması karlılık oranlarında ve kar kaleminde de kendisini göstermiş ve sektör yeniden kar elde eden bir görünüme kavuşmuştur. Nitekim 2005-2012 yılları arasında bankaların net karı 20 milyar TL'ye yaklaşmış ve Türk bankacılık tarihinin en yüksek karına ulaşmıştır.

Grafik 4: Bankacılık Sektörü Net Dönem Karı/Zararı

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği.

Bankacılık sektörünün karına grafiksel olarak bakıldığında ise sektörün net dönem karında 2001'den sonra keskin yükselişlerin olduğu açıkça görülmektedir. Sektörün karı küresel ekonomik krizin etkisiyle bir miktar azalsa da bu düşüş 2001 krizi kadar keskin olmamıştır ve sektörde kar artışı yükselerek devam etmiştir.

IV. EKONOMETRİK MODEL, VERİ SETİ ve BULGULAR

Bankalarda rekabetçilik, bankacılık sektörü açısından en temel ve önemli konulardan biridir. Bankalardaki rekabetçiliğin ölçülmesinde, bankala-

rın pazar paylarını etkileyen dışsal değişkenlerin, bankaların fiyat ve miktara ilişkin karar verme süreçlerini etkilemesi değerlendirilmektedir. Çalışmanın analiz kısmında, rekabetçilik değişkenlerini modele dahil eden ve panel veri ekonometrisine uygulanabilen, Panzar ve Rosse (1987), Bikker ve Haaf (2002) ve Angelini ve Cetorelli (2003) çalışmalarında kullanılan model temel alınmıştır. İlgili logaritmik model aşağıdaki şekilde karakterize edilebilmektedir.

$$\ln FG = \alpha + (\beta \ln FGM + \gamma \ln PGP + \delta \ln FDD) + \nu \ln DGA + \tau \ln YO + \varepsilon$$

Yukarıdaki eşitlikte, FG faiz gelirlerini, FGM faiz

giderleri/toplam mevduatı, PGP personel gideri/personel sayısı, FDD faiz dışı gider/duran varlık, DGA diğer gelirler/toplam aktifler, YO yoğunlaşma oranını göstermektedir. FGM, PGP ve FDD banka girdilerinin (fonlar, işgücü, sermaye) birim fiyatlarını göstermektedir. Bununla birlikte, Panzar ve Rosse (1987) çalışmasında analiz edilen bankacılık piyasasının tam rekabetçi, tekeli rekabetçi veya tekeli bir piyasa rekabet yapısına sahip olup olmadığını $\beta+\gamma+\delta$ katsayılarının elastikiyet toplamından oluşan H indeksiyle ölçmektedir. Bu indeks bire eşit veya büyükse tam rekabet piyasası ve sıfır veya negatif bir değer alıyor ise tekel piyasası koşullarının oluştuğunu göstermektedir.

Çalışmada kullanılan veriler, Türkiye’de faaliyet gösteren kamu, özel ve yabancı sermayeli banka verilerinden oluşturulmuş ve yıllık olarak 1991-2012 dönemini kapsamaktadır. Modeldeki tüm veriler Türkiye Bankalar Birliği İstatistik Raporlarından derlenmiştir.

Çalışmanın analizinde, kamu, özel ve yabancı sermayeli bankalardan oluşturulan panel veri değişkenlerini içeren model, yatay kesit bağımlılığı-

nı ve yapısal kırılmaları dikkate alan panel analiz testleri yardımıyla değerlendirilmektedir. Model sonucunda, banka piyasasındaki rekabetçilik koşulları ve uzun dönem katsayıları, 1991-2012 dönemi ve kriz öncesi-kriz sonrası dönemleri için ayrı ayrı incelenmektedir.

Uygulamada, sırasıyla, panel değişkenlerindeki yatay kesit bağımlılığının varlığı, 1. ve 2. nesil durağanlık testleriyle birim kökün varlığı, yapısal kırılmayı dikkate alan testlerle eşbütünlüğün varlığı ve gecikmeleri regresyona dahil eden dinamik panel testleriyle uzun dönem katsayıları araştırılmaktadır. Panel veri setlerinde yatay kesit bağımlılığını test etmek için kullanılan yöntemler, Pesaran vd. (2004) CDLM testi, Breusch-Pagan (1980) CDLM1 testi, Pesaran vd. (2004) CDLM2 ve Pesaran, Ullah ve Yamagata (2008) CDLMADJ testleridir. CDLM1 ve CDLM2 testleri, $T>N$ koşulunda yatay kesit bağımlılığı olup olmadığını test eden tahmincilerdir. CDLM testi $N>T$ koşulunda ve CDLMADJ testi ise her iki koşulda da yatay kesit bağımlılığı olup olmadığını test eden tahmincilerdir. Yatay kesit bağımlılığına ilişkin test sonuçları aşağıda verilmiştir.

Tablo 4: Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

	<i>FG</i>	<i>FGM</i>	<i>PGP</i>	<i>FDD</i>	<i>DGA</i>	<i>YO</i>
<i>CD_{LM1}</i>	43.819*	44.652*	38.981*	12.839	21.401*	26.020*
<i>CD_{LM2}</i>	3.532*	5.524*	5.829*	7.193*	9.398*	6.390*
<i>CD_{LMADJ}</i>	5.023*	7.821*	7.738*	4.871*	8.292*	5.291*

Notlar: *, yatay kesit bağımlılığını göstermektedir.

CDLM1, CDLM2 ve CDLMADJ testlerinin sonucu, ülke panel veri setlerinde boş hipotez istatistik olarak anlamlı şekilde reddedilmekte ve yatay kesit bağımlılığının varlığı kanıtlanmaktadır.

Yatay kesit bağımlılığı testlerinden sonra, 1. nesil birim kök testlerinden Levin-Lin ve Chu (LLC), Im-Pesaran ve Shin (IPS), 2. nesil birim kök testlerinden Cross-Sectionally Augmented IPS (CIPS),

Hadri-Kurozumi (2012) birim kök tahmincileri kullanılmıştır. Uygulamada, 1. nesil birim kök testlerinden olan LLC ve IPS, sırasıyla Levin vd. (2002) ve Im vd. (2003) tarafından geliştirilmiştir. 2. nesil birim kök testlerinden ise, panel ülkelerinin durağanlıklarını bütün olarak sınavan CIPS ve Hadri-Kurozumi (2012) tarafından geliştirilen HK tahmincisi kullanılmaktadır.

Tablo 5: Panel Birim Kök Test Sonuçları

		<i>FG</i>	<i>FGM</i>	<i>PGP</i>	<i>FDD</i>	<i>DGA</i>	<i>YO</i>
LLC _{t-stat}	düzy	-7.929*	-2.707	-7.973*	-8.590*	-7.522*	-1.628*
	1.farklar	-6.290**	-5.021**	-4.916**	-4.291*	-6.843*	-7.623*
IPS _{W-stat}	düzy	-1.004	-8.461*	-2.602*	-0.945	-2.378**	-2.749
	1.farklar	-4.281*	-5.120*	-6.207**	-8.62**	-9.223*	-6.289*
CIPS _{stat}	düzy	-6.296**	-9.295*	-5.279**	-7.267*	-2.883	-3.165*
	1.farklar	-8.209*	-10.68*	-8.297*	-10.62*	-6.286**	-3.703*
HK	Z_A^{SPC}	4.892**	6.910**	9.392*	11.92*	11.62*	9.095**
	Z_A^{LA}	6.392*	7.389*	10.94**	13.21*	18.11**	10.72*

Notlar: *, ** ve *** sırasıyla 1%, 5% ve 10% anlamlılık seviyelerinde boş hipotezin reddedildiğini göstermektedir. LLC ve IPS testleri için gecikme uzunlukları AIC kullanılarak hesaplanmıştır. CIPS testi için kritik değerler Pesaran (2006)'dan elde edilmiştir, Tablo 2c (Durum III: Sabit ve trend). Z_A^{SPC} ve Z_A^{LA} testleri asimtotik normal dağılıma göre tahminleme yapmaktadır ve boş hipotezi durağanlığı göstermektedir. Z_A^{SPC} ve Z_A^{LA} PANKPSS testinin SPC ve LA yöntemleriyle düzeltilmiş sonuçlarını göstermektedir.

Yukarıdaki tabloya göre, panel veri setinde tüm değişkenler 1. farklarda durağan süreç karakteristiğine sahiptir.

Ekonometrik analizler sonucunda panel veri setinde, yatay kesit bağımlılığı olduğu ve mixed serilerden oluştuğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu nedenle, modelde eşbütünleşik bir ilişkinin olup olmadığını test etmek için Westerlund (2006) testi uygulanmaktadır.

Westerlund (2006) eşbütünleşme testi, bir LM istatistiği testidir, yapısal kırılmayı, yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ve doğrusal olmayan serilerde de uygulanabilen bir testtir. Testin uygulamasında Case=4 (bireysel sabit ve trend varken yapısal kırılmayı dikkate alır) varsayımı tahminlenmiştir. Max. gecikme sayısının 3 ve döngü sayısının 1.000 olarak alınması sonucu ulaşılan sonuçlar, aşağıda tabloleştirilmiştir.

Tablo 6: Eşbütünleşme Testi Sonuçları

	Test	Eşbütünleşme Testi
Kırılmasız	Değer	10.613
	Olasılık ¹	0.011
	Olasılık ²	0.737
Kırılmalı	Değer	6.264
	Olasılık ¹	0.000
	Olasılık ²	0.963*

Notlar: Olasılık¹ asimtotik normal dağılımına bağlı olarak tahminleme yapmaktadır. Olasılık² özçıkırım (bootstrapped) dağılımına bağlı olarak tahminleme yapmaktadır. *, istatistiki olarak anlamlı eşbütünleşme varlığını göstermektedir.

Westerlund (2006) eşbütünleşme testinde, yatay kesit bağımlılığının dikkate alındığı Olasılık² sonucuna göre, panel veri setinde boş hipotez olan eşbütünleşme vardır, istatistiki olarak anlamlı şekilde kabul edilmektedir.

Türkiye bankacılık piyasası verilerinde, eşbütünleşmenin varlığı kanıtlandıktan sonra bankacılık piyasasının rekabetçilik durumunu değerlendir-

mede uzun dönem katsayı denklemini tahmin edilebilir. Uzun dönem denklemini tahmin etmek için Pesaran vd. (1999) tarafından geliştirilen ve Panel ARDL modeline dayanan, PMGE (Pooled Mean Group Estimation) ve MGE (Mean group Estimation) tahmincileri kullanılmaktadır. Model tahmin edilirken PMG veya MG tahmincilerinin tutarlılığını test etmek için, Hausman testi uygulanmıştır.

Tablo 7: PMG ve MG Testi Sonuçları

	PMG	MG	Hausman Test
Uzun dönem Katsayıları			
<i>FGM</i>	0.304*	0.172	2.550*
<i>PGP</i>	0.147**	0.113*	0.777*
<i>FDD</i>	0.635*	-0.198*	0.745**
<i>DGA</i>	0.022**	-0.018*	0.156***
<i>YO</i>	1.206**	1.110*	5.306*
Hata düzeltme katsayısı			
\emptyset	-0.619***	-0.601***	
Kısa dönem katsayıları			
ΔFGM	0.127**	0.162	
ΔPGP	0.062***	0.127*	
ΔFDD	0.266*	0.228	
ΔDGA	0.009***	-0.042	
ΔYO	0.518*	0.955**	
Tanımsal Testler			
<i>Log-likelihood</i>	121.695	109.906	
χ^2_{SC}	3.02	0.10	
χ^2_{HE}	0.10	0.03	

Notlar: Optimal gecikme uzunluğunun belirlenmesinde Akaike bilgi kriteri (AIC) kullanılmıştır. χ^2_{SC} , χ^2_{HE} Breusch-Godfrey serisel korelasyon testi ve White heteroscedasticity testi için ki-kare istatistiğini göstermektedir. *, **, ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık seviyelerini göstermektedir.

Hausman testi sonucunda, Türkiye'deki bankacılık sektöründe boş hipotez ve hem PMG hem de MG tahmincisinin tutarlılığı kabul edilmektedir, fakat sadece PMG etkin tahmincidir (Baltaği, 2008: 72). Negatif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlı hata düzeltme katsayısı (\emptyset), bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğunu ve dengeden sapılsa bile tekrar dengeye yakınsandığını göstermektedir. Yukarıdaki tabloda gösterilen tanımsal testlerden elde edilen sonuçlara göre, modelde herhangi bir otokorelasyon ve değişen varyans (heteroscedasticity) problemi bulunmamaktadır. Modelde ulaşılan uzun dönem katsayılarının tümü istatistiksel olarak anlamlıdır. 1991-2012 döneminde banka girdilerinden fon, işgücü ve sermayenin birim fiyatlarındaki artışlar faiz gelirlerinde artış meydana getirmiş. Aynı dönemde, yoğunlaşma katsayısındaki (YO) 1 birimlik artış faiz gelirlerinde 1,2 birimlik bir artış meydana getirmiştir. Buna ek olarak, ilgili dönemde H indeksi 1.086 değerini almaktadır ve bu katsayı uyarınca, Türkiye'deki banka piyasasının rekabetçi bir yapıya sahip olduğu ortaya çıkmaktadır.

Küresel ekonomik krizin, bankacılık sektörüne olan etkilerini araştırmak için kriz öncesi (1991-2007) ve kriz sonrası (2008-2012) dönemleri ayrı ayrı tahminlenmiştir. Ulaşılan H indeksi sonuçlarına göre, kriz öncesi dönemde tüm panel döneminden farklı olarak banka sektöründe bir monopolcü rekabet piyasası koşulları geçerlidir. Bu sonucun oluşmasındaki temel etkenlerden biri, 2001 Krizi öncesi Türkiye bankacılık sektörünün aşırı kırılğan yapıda olması gösterilebilir. Bunun yanında, yoğunlaşma katsayısının kriz öncesi dönemde de, bağımlı değişken üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi vardır (YO=1,099). Diğer bir taraftan, kriz sonrası dönem için ulaşılan uzun dönem katsayılarına göre, bankacılık sektörü kriz öncesi döneme göre daha rekabetçi bir yapıya sahiptir ve yoğunlaşma katsayısı (YO=1,31) bağımlı değişken üzerinde görece daha büyük bir etkiye neden olmaktadır.

Ulaşılan sonuçlara ek olarak Türk bankacılığında ki kamu, özel ve yabancı sermayeli bankaların bireysel sektör katsayıları da tahminlenmiştir. Panel ARDL modeline dayanan bireysel sektör uzun dönem katsayıları aşağıda gösterilmektedir.

Tablo 8: Bireysel Sektör Bazında Uzun Dönem Katsayı Sonuçları

	Kamu sermayeli bankalar	Özel sermayeli bankalar	Yabancı sermayeli bankalar
Uzun dönem Katsayıları			
<i>FGM</i>	0.288*	0.172	0.055*
<i>PGP</i>	0.111**	0.365*	-0.138*
<i>FDD</i>	0.689*	0.124*	-0.220**
<i>DGA</i>	-0.031*	-0.216*	0.192***
<i>YO</i>	1.254**	1.041*	1.330*

Notlar: *, **, ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık seviyelerini göstermektedir.

Bireysel sektör bazında ulaşılan sonuçlara göre, kamu sermayeli bankalardan oluşan piyasa, en rekabetçi karakteristiğe sahip piyasalardır. Yabancı sermayeli banka piyasalarında ise, monopolcü bir rekabet yapısı görülmektedir. Buna bağlı olarak da, rekabetçilik katsayısındaki artışların faiz gelirleri üzerinde yarattığı görece en büyük etki, yabancı sermayeli bankaların oluşturduğu piyasada görülmektedir.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Türk Bankacılık sektörünün hem yapısal hem rakamsal anlamda birçok dalgalanmalara maruz kaldığı 1990'lı yıllardan sonra, 2000'li yıllar sektör için toparlanma sürecini beraberinde getirmiştir. Nitekim ele alınan banka, şube, personel sayılarının yanında bankaların hem aktif ve hem de karlılık yapıları incelendiğinde bu durum açıkça gözlemlenebilmektedir.

2000'li yılların öncesi ve devamında özellikle ABD'de ortaya çıkmaya başlayan uluslararası finansal serbestleşme, finansal denetimden uzak bir yapıyı da beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla mortgage kredilerinin geri dönüşünde yaşanan sıkıntılar küresel düzeyde (özellikle ABD ve Avrupa'da) etkisini genişletmiştir. Çözüm olarak para politikalarına ilaveten maliye politikaları da uygulanmış, bununla birlikte iflas eden şirketlerin kurtarma süreci gündeme gelmiştir. Tüm bunlar yaşanırken çalışmada da belirtildiği üzere Türkiye'de 2000'li yıllardan sonra bankacılık sektöründeki toparlanma süreci, bununla birlikte finansal piyasaların yurtdışına nispeten Türkiye'de daha az gelişmiş olması gibi faktörler Türkiye'nin ABD ve AB ülkelerine nispeten krizden daha az etkilendiği yorumunu ortaya çıkarabilir.

Türkiye'de faaliyet gösteren kamu, özel ve yabancı sermayeli bankaların verilerinden derlenen panel veri seti yardımıyla bankacılık sektörünün 1991-2012 dönemi ve küresel kriz öncesi ve sonrası dönem için ayrı ayrı kurulan model kapsamında bankalardaki rekabetçiliğin etkileri değerlendirilmiştir. Ulaşılan sonuçlara göre, 1991-2012 döneminde Türk bankacılık sektörüne rekabetçi bir piyasa karakteristiği hakimdir ve rekabetçilik katsayısındaki artışlar gelirler üzerinde olumlu bir etki ortaya çıkarmaktadır. 1991-2007 dönemi için ayrı olarak analiz edilen sonuçlara göre ise, küresel kriz öncesi bankacılık sektörünün daha az rekabetçi bir yapıya sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Bunun temel nedeni, 2000-2001 krizleri öncesindeki Türk bankacılık sektöründeki yapısal kırılmalardır. 2001 Krizi'nin ardından gerçekleştirilen bankacılık sektöründeki yapısal düzenlemeler sonrası yaşanan büyüme trendi küresel kriz sonrasında da olumlu seyrini devam ettirmiştir ve küresel kriz sonrası için kurulan modelde de bu olumlu büyüme trendinin varlığı kanıtlanmıştır. Analizi son kısmında, kamu, özel ve yabancı sermayeli bankalar bireysel bazda değerlendirilmiştir ve ulaşılan sonuçlara göre, en rekabetçi piyasa kamu sermayeli bankalarda görülmekte; monopolcü rekabete yakın piyasa yapısı ise yabancı sermayeli bankalarda görülmektedir. Bunun bir sonucu olarak da, rekabetçilik katsayısındaki artışların gelirler üzerindeki yarattığı en büyük etkiye yabancı sermayeli bankalarda ulaşılmaktadır.

Kaynakça

ALANTAR, Doğan; (2008), "Küresel Finansal Kriz: Nedenleri ve Sonuçları Üzerinde Bir Değerlendirme", *Maliye Finans Yazıları*, 22 (81), ss.75-86.

ANGELINI, Paolo and Nicola Cetorelli; (2003), "The Effects of Regulatory Reform on Competition in the Banking Industry",

- Journal of Money, Credit and Banking*, Blackwell Publishing, October, 35 (5), pp.663-84.
- ARICAN, Erişah; (2011), "Küresel Kriz Sürecinde Türk Bankacılık Sektörünün Genel Görünümü ve Sonuçları", www.iav.org.tr/dosyalar/EARICAN.docx, 15.12.2013.
- AZİZOĞ, Mayıs (2007), "Küresel Krizler ve Kriz Döneminde Para Politikasının Kullanımı", *Journal of Azerbaijani Studies*, 12(1-2), ss.432-443.
- BALTAGI, B. H.; (2008), "Econometric Analysis of Panel Data", John Wiley and Sons Ltd. 4th Edition, Chichester, England.
- BDDK; (2010), *Krizden İstikrara Türkiye Tecrübesi, BDDK Çalışma Tebliği Üçüncü Baskı*, 3 Eylül.
- BIKKER, J. A, and K. Haaf; (2002), "Competition, Concentration and Their Relationship: An Empirical Analysis of the Banking Industry", *Journal of Banking & Finance*, 26(11), pp.2191-2214.
- BLANCHARD, Olivier, Giovanni Dell'Ariccia, and Paolo Mauro; (2010), "Rethinking Macroeconomic Policy", IMF Staff Position Note, February 12.
- BREUSCH, T. S. ve A. R. Pagan; (1980), "The Lagrange Multiplier Test and Its Applications To Model Specification In Econometrics", *Review Of Economic Studies*, 47 (1), pp.239-253.
- BRYAN, Dick, Randy Martin, Johnna Montgomerie and Karel Williams; (2012), "An Important Failure: Knowledge Limits and the Financial Crisis", *Economy and Society*, 41(3), pp. 299-315.
- ÇOLAK, Ömer Faruk; (2012), "Türk Bankacılık Sektörünün Şubat 2001 Krizi Sonrası Durumu ve Yeniden Yapılandırma Programı", *Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni*, 2012/14.
- EICHENGREEN, Barry; (2002), *Financial Crises and What to Do About Them*, Oxford University Press, October.
- FORNARI, Fabio and L. STRACCA; (2012), "What does a financial shock do? First international evidence", *Economic Policy*, July, pp.407-445.
- HADRI, K. and E. Kurozumi; (2012) "A Simple Panel Stationarity Test In The Presence Of Serial Correlation and A Common Factor", *Economics Letters*, 115, ss.31-34.
- İM, K., H. Pesaran and Y. Shin; (2003); "Testing For Unit Roots In Heterogenous Panels", *Journal of Econometrics*, 115, ss. 53-74.
- KAYA, Yusuf; (2011), "Bankacılık ve Finans Politikaları", 2000 Sonrası Türkiye İktisadının Değişimi, Ed: Yusuf Alpaydın, Halil Tunalı, İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 31, ss. 151-207, İstanbul.
- KESKİN, Hidayet Ünlü; (2004), *Ekonomik Krizlerde Küresel Güçler: 2001 Türkiye Ekonomik Krizi*, Süleyman Demirel Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- LIAO, Jie Q., and Wang Weihong ;(2009), "Thoughts on Countermeasures of Resolving Economic Crisis in the Context of Financial Crisis", 2nd International Computer Science and Information Technology Conference, Conference Publications, 8-11 August, pp. 246-249.
- MENG, Yingying and Deasong Deng; (2010), "Effective Coordination and Rresponse Measures of Public Economic Policy under the Financial Crisis in China", *International Management and Service Science Conference, Conference Publications*, 24-26 August, pp. 1-5.
- MİYNAT, Mustafa, Emin Kömürçüler ve Alparslan Uğur; (2010), "Bir Küresel Dışsal Maliyet Örneği Olarak Finansal İstikrarsızlıklarla Mücadele Yöntemleri", *Maliye Dergisi*, 159, Temmuz-Aralık, ss.119-136.
- PANZAR, J.C. and J.N.Rosse; (1987), "Testing for monopoly equilibrium", *Journal of Industrial Economics*, 35, pp. 443-456.
- PESARAN, M. H., Y. Shin, and R. J. Smith; (1999), "Pooled Mean group estimation of dynamic heterogeneous panels", *Journal of the American Statistical Association*, 94, pp. 621-634.
- PESARAN, M. H.; (2004), "General Diagnostic Tests For Cross Section Dependence In Panels", *Cambridge Working Papers in Economics Working Paper*, No: 435.
- PESARAN, M. H.; Aman Ullah and T. Yamagata; (2008) "A Bias-adjusted LM Test Of Error Cross-Section Independence", *Econometrics Journal*, 11, pp.105-127.
- SAVRAN, Sungur; (2013), "Kapitalizmde Kriz: İktisat Teorisinde Bir Ufuk Taraması", *Kriz ve Türkiye Aşınan Teoriler*, Ed: Hale Balseven, Fuat Ercan, Phoenix Yayınevi, Ankara.
- SÖNMEZ, Sinan; (2013), "Liberal Paradigma ve Küresel Kriz", *Kriz ve Türkiye Aşınan Teoriler*, Ed: Hale Balseven, Fuat Ercan, Phoenix Yayınevi, Ankara.
- ŞİMŞEK, Hayal, A., Asuman Altay; (2009), "Küresel Kriz Ortamında Türkiye'de Maliye Politikalarının Değerlendirilmesi", *Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 2 (528), ss.11-23.
- THORAT, Usha; (2010), "Learning from crises", *Macroeconomics and Finance in Emerging Market Economies*, 3:2, pp.299-307.
- UYGUR, Ercan; (2001), "Krizden Krize Türkiye:2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri", *Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni*, 2001/1.
- YELDAN, Erinç; (2013), "Kapitalizmin Yeniden Finansallaşması ve Kriz: Öğrenilenler", *Unutturulmak İstenenler, Kriz ve Türkiye Aşınan Teoriler*, Ed: Hale Balseven, Fuat Ercan, Phoenix Yayınevi, Ankara.
- YILMAZ, Ö., Alaattin Kızıltan, Vedat Kaya; (2005), "İktisadi Kriz Kuramları, Finansal Küreselleşme ve Para Krizleri", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 24, Ocak - Haziran, ss. 77-96.
- WESTERLUND, J.; (2006), "Testing For Panel Cointegration With Multiple Structural Breaks", *Oxford Bulletin Of Economics And Statistics*, 68(1), pp.101-132.